

Юридическа санкция

Светлин Антонов

1. Значение на юридическата санкция

Основното предназначение на правото е да регулира обществените отношения. Адекватното регламентиране на обществените отношения осигурява съществуването и развитието на държавата и обществото, поради което е необходимо да се обезпечи тяхното спазване. Именно правото посредством своя императивен, институционален и принудителен характер е призвано да изпълни тази специфична роля. В основата на неговия императивен и принудителен характер стои юридическата санкция. Нейното наличие в правното явление и последващото ѝ реализиране е предвидено, за да обезпечи общозадължителната сила на правото. Без наличието на санкциите и специфичния за тяхното осъществяване държавно-принудителен ред, не е възможно да се осигури нормалното протичане на правно регулираните обществени отношения. Юридическата санкция има нелеката задача да осигури съществуването и развитието на държавата и обществото, като охранява най-ценните и поради това правно регулирани обществени отношения.

Юридическата санкция е правния институт, който в най-голяма степен отличава правните от извънправните социални норми. Нейното съществуване в правните норми и реализирането ѝ, когато те бъдат нарушени, поставят редица проблеми пред теорията и практиката. Разработването на проблемите поставени от юридическата санкция, като специфична форма на ответна институционализирана обществена реакция на извършеното нарушение на правните норми (в отделни случаи и на етичните), цели да отговори на поставените въпроси, тъй като това е изключително важно за развитието на доктрината и практиката.

2. Понятие за юридическа санкция

С терминът юридическа санкция се означават две различни явления. От една страна, като юридическа санкция се означава елемент от структурата (по-късно от т.нар. логическа структура) на правната норма. От друга страна, като юридическа санкция се означават и самите негативни правни последици (наказанието и обезщетението).

2.1. Юридическата санкция като елемент от структурата на правната норма

През първата половина на двадесети век в българската правна теория е възприето схващането, че правната норма включва задължително три елемента – хипотеза, диспозиция и санкция. От тази теоретична позиция юридическата санкция е съставна част на правната норма, тя е елемент от структурата на правната норма. Затова юридическата санкция се намира в определена взаимовръзка с останалите две части на правната норма – хипотеза и диспозиция. В хипотезата се определят условията, при наличието на които санкцията се осъществява, докато в санкцията са предвидени правни последици. В диспозицията пък е посочено правилото за поведение, което трябва да следват правните субекти, а неговото нарушаване води до прилагането на санкцията и следващите се от нея санкционни последици.

Без наличие на санкция, правилото за поведение установено с правната норма, би се превърнало от императивно в препоръчително, насочващо или указващо правило за поведение, което е характерно за метаюридическите норми в обществото – етични, религиозни и др. Юридическата санкция е тази, която превръща това правило в общозадължително и обезпечава неговото изпълнение.

Тази функция тя изпълнява посредством заплахата от реализиране на съдържащите се в нея неблагоприятни последици, чието осъществяване е скрепено с принудителната сила на държавата. Юридическата санкция е елемента, който реално разграничава правните от всички други извънправни категории и понятия. Затова тя е съществен и необходим елемент на правната норма, който е натоварен с основни функции, и който има определящо значение за конституирането и същността на правната норма.

В хода на анализа на позитивното право се установява, че триелементната структура невинаги е приложима. Особено трудно е нейното обосноваване в обяснението на наказателноправните норми. Така се извежда концепцията за санкционната охрана на правните норми, която обособява санкционни правни норми, включващи хипотеза и санкция. По-късно се приема, че хипотезата, диспозицията и санкцията са елементи на един логически ред структуриран в правото чрез правни норми, който се въвежда и чрез непълни правни норми – при които липсва хипотеза или санкция.

Според Лъчезар Дачев, логическият ред на правното регулиране има по-широко съдържание и се полага чрез модела на нормативно-правно явление.¹⁴¹

В съвременната западноевропейска правна теория, тезата за триелементната структура на правната норма е преодоляна. Правната норма има двуелементна структура – правно условие и правни последици.¹⁴² В тази връзка, санкцията е онзи елемент от структурата на правната норма, който включва негативни за правонарушителя правни последици.

Л. Дачев обосновава виждането, че нарушената диспозиция (като условие за приложение на санкцията) е вторична хипотеза, а следващата се за нея санкция е алтернативна негативна диспозиция.¹⁴³ Това позволява на автора, да стигне до извода, че „санкцията като елемент на правното явление е необходима и реална в правото, но не е част от структурата на всяка правна норма.“¹⁴⁴ Този факт отбелязва и Г. Бойчев, като разглежда санкционната защита на правните норми (които нямат санкция в структурата си) чрез извеждане на отделни санкционни норми, както и чрез взаимнообвързаността им с други правни норми и техните санкции.¹⁴⁵

Като част от правната норма, санкцията притежава всички нейни основни белези.¹⁴⁶ Затова на първо място, юридическата санкция е общо правило за поведение. Това е така, защото тя винаги посочва в съдържанието си субективни права и правни задължения, с които повелява следването на определено поведение. Адресирана е към индивидуално неопределен кръг правни субекти, което я определя като неперсонифицирана и абстрактна. Санкцията може да се прилага перманентно, за неограничен брой различни случаи, стига да се е проявило в реалността основанието за нейното реализиране.

Юридическата санкция има общозадължителен характер, затова всички нейни адресати са длъжни да се съобразяват с визираното в нея общо правило за поведение, независимо от техните субективни желания и отношение към него. Санкцията е установена от държавата, с което се гарантира нейното изпълнение от правните субекти. Охраната на санкцията от нарушение е осигурена с държавната принуда и именно това ѝ придава общозадължителен характер. Така, когато са налице предпоставките за нейното приложение, тя задължително следва да се наложи от оповомощените субекти и понесе от тези, спрямо които е приложена. За неприлагането на юридическата санкция от задължените субекти или за

¹⁴¹ вж. Дачев Л., Юридически дискурс, С., 2004г.

¹⁴² вж. Ruthers В., Rechtstheorie. Begriff, Geltung und Anwendung des Rechts, Munchen, 1999, S.70.

¹⁴³ вж. Цит. съч., стр.38.

¹⁴⁴ вж. Пак там.

¹⁴⁵ вж. Бойчев Г., Юридическа санкция, С., 2003г., стр.64-127.

¹⁴⁶ вж. Бойчев, цит. съч., стр.15-40.

неизпълнението на предвидените в нейното съдържание неблагоприятни последици от лицата, по отношение на които те са определени, се предвиждат и следват други юридически санкции.¹⁴⁷

На юридическата санкция е присъща и регулативна функция. Тя регулира обществените отношения определяйки правата и задълженията на правните субекти – свързани с нейното прилагане от компетентните лица и понасянето ѝ от правонарушителя. Ако те не се съобразяват с тях, ще трябва да понесат съответните санкционни последици за противоправното си поведение. Участието на санкцията в регулирането на обществените отношения проличава особено отчетливо, като охранява правните норми от нарушаване, с което тя спомага развитието на желаните и поддържани в обществото отношения, а от друга страна служи за ограничаване на нежеланите такива. Така, за обществените отношения, чието съществуване и развитие законодателят желае, той предвижда санкционни последици, когато те се нарушават, а за отречените от него обществени отношения, предвижда санкции, за да може максимално да ги ограничи. По този начин, санкцията отразява оценката на законодателя за различните отношения, които се наблюдават и развиват в обществото. Когато за проявлението на определени обществени отношения са предвидени санкционни последици, то отношението на законодателя към тях е отрицателно, той не желае тяхното съществуване и развитие, докато в обратния случай – когато нарушаването на определени обществени отношения е заплашено със санкция, законодателят им дава положителна оценка, като ги установява, поддържа и развива, а едновременно с това защитава тяхното съществуване.

Наред с регулативната функция, санкцията притежава още превантивна, защитна и репресивна функции. Превантивната функция на юридическата санкция изпълнява своето предназначение посредством възпитателното и предупредително-възпиращото въздействие спрямо правните субекти. Оценката, която поставя законодателят на правно регулираните обществени отношения е достатъчно ясен ориентир за всички субекти на правото за ценността и значението им в системата на всички отношения съществуващи в обществото. По този начин, тя им указва директно желаното и общественополезно поведение. Изричната забрана на определено поведение показва категорично неговата укоримост и неприемливост за държавата и обществото. Тази категоричност направлява съзнанието на правните субекти в желаната от юридическите норми и диктувана от обществения интерес посока. Санкцията притежава свойството да е точен измерител на ценността и значението, което имат обществените отношения. Колкото по-важни и ценни са определени обществени отношения, толкова по-укорими и недопустими са посегателствата над тях, съответно и толкова по-тежки са санкционните последици за тяхното нарушаване. Със своето съществуване в правните норми, юридическата санкция оказва много сериозно влияние при формиране на общественото и индивидуалното съзнание. Но такова въздействие тя оказва и при нейната реализация, посредством осъществяването на различните видове юридическа отговорност.

Формирането на уважение и съобразяване с предписанията на правото в индивидуалното и общественото съзнание е едната страна на превантивната функция на юридическата санкция, тя е по-абстрактната нейна страна, защото е насочена преди всичко върху интелекта на лицата. Предупредително-възпиращото въздействие е другата страна, която има по-конкретен характер, тъй като е насочена към волята на правните субекти. Заплахата от санкция влияе непосредствено върху поведението на отделните граждани. Ясната представа, че нарушаването на правната норма ще доведе до определена санкция, е в състояние да възпре лицето

¹⁴⁷ В този смисъл и В.Ганев – вж. Учебник по Обща теория на правото – том първи, С., 1990, стр.685.

от осъществяването му. Така, предупредително-възпиращото допълва възпитателното въздействие – когато в съзнанието на лицето не се е формирало положително отношение към необходимостта от спазване на предписанията на правните норми, тогава единствено угрозата от санкция би могла да му въздейства по такъв начин, че да се въздържа от извършване на правонарушение. Всичко това ни разкрива, че независимо от нейната форма на съществуване – статична или динамична, юридическата санкция е предназначена да изпълнява превантивна функция като оказва възпитателно и предупредително-възпиращо въздействие по отношение на правните субекти, създавайки индивидуална и обществена нагласа към спазване предписанията на правните норми.

Охранителната функция на юридическата санкция е нейната основна и най-важна функция. Санкцията изпълнява ролята да охранява правно регулираните обществени отношения като обезпечава тяхното спазване посредством своето съществуване. Правилата за поведение, отразени в правните норми, защитават едновременно обществения интерес и този на отделните субекти. По този начин, правата и интересите на правните субекти намират юридическо признание и същевременно нормативна охрана, изразяваща се във възможността те да бъдат защитени с реализиране на юридическите последици, предвидени в санкцията на правната норма. Изпълнението на предписанията на правните норми защитава тези права и интереси като гарантира на техните носители възможността да ги упражняват във всеки един момент. Когато императивът установен с правните норми не е изпълнен, следва непосредственото осъществяване на юридическата отговорност, която е насочена към реализиране на санкционните последици. Тези последици винаги имат неблагоприятен характер за правонарушителя, засягайки неговите субективни права или интереси, което ги превръща в годно и ефективно средство за изпълнение на охранителната функция на юридическата санкция.

Санкцията притежава и репресивна функция. Тя се изразява в реализирането на санкционните последици за извършеното правонарушение. Със своята репресивна функция юридическата санкция засяга негативно материални и нематериални лични блага на правните субекти. Репресивното въздействие може да има наказателен или обезщетителен характер. С налагането и изпълнението на наказанието се засягат различни субективни права и интереси на правонарушителя, които намират своето конкретно проявление в зависимост от вида, съдържанието и начина на изпълнение на самото наказание. То трябва да е адекватен и справедлив отговор на извършеното правонарушение, за да може да постигне желаните цели и да изпълни посочените функции. Обезщетяването се изразява в компенсиране вредите на правния субект, който ги е претърпял в резултат на противоправното поведение. По този начин се постига едно преразпределение на вредите, като те се възлагат на субекта, чието поведение ги е предизвикало,¹⁴⁸ изравнявайки юридическото и фактическо положение с това, каквото е било то преди извършване на правонарушението.

Нещо повече. По този повод, Венелин Ганев посочва, че „правната действителност не ни разкрива други правни средства, чрез които биха могли да се изпълнят предпазните, изравнителни, изправителни и наказателни функции, освен чрез установяване на нова, макар и особена категория правни последици”, предвидени в съдържанието на юридическата санкция.¹⁴⁹

Правните последици, визирани от съдържанието на санкцията, се проявяват в действителността само при неизпълнение на предвидените задължения в правната норма – при нарушение на нейната диспозиция. Тези последици се пораждаат по силата на самата правна норма. Изпълняват ли се правните задължения,

¹⁴⁸ вж. Конов Т., Подбрани съчинения, С., 2010г., стр.26.

¹⁴⁹ вж. Ганев В., цит. съч., стр.687-688.

санкционни последици не се пораждат. Това определя нейният вторичен, субсидиарен характер, което е съществена особеност на санкцията. Изпълнението на предписаното и задължително поведение в диспозицията не е напълно сигурно и съществува възможност за нейното нарушаване, затова предварително, от момента на установяване на правната норма, се предвиждат правните последици, които ще се реализират при неизпълнение на императива визиран в правната норма. Така, санкцията съществува в статично състояние до момента, в който не се извърши правонарушението – ако такова не се осъществи, то тя ще остане перманентно в латентно състояние и никога съдържащите се в нея санкционни последици няма да се проявят реално. Статичното състояние на юридическата санкция е нейният типичен и най-често срещан емпирично начин на съществуване. Затова посочваме, че санкцията обхваща единствено евентуални правни последици, чието реализиране е само възможно в бъдещето. Не се ли обективизира основание за нейното приложение, тя завършва своето съществуване в потенциална форма.

Правната норма, колкото и категорично да бъде формулирано нейното съдържание може да не бъде изпълнена, което автоматично преобразува формата на съществуване на санкцията от потенциална в реална. В своето динамично състояние санкцията преминава през два етапа на развитието си. Първият обхваща охранителните правоотношения, които се пораждат в резултат на извършеното правонарушение и в които санкцията от общата си определеност в правната норма се индивидуализира до конкретното съдържание на неблагоприятните последици за дееца. Вторият етап обхваща реалното осъществяване на санкцията, включващ непосредственото изпълнение на определените санкционни последици, изразяващи се в извършването или неизвършването на съответни действия. По този начин, ни се разкрива, че освен в хронологичен аспект динамичното състояние на санкцията е и функционално зависимо от нейното статично състояние, като е свързано с правонарушението и произтеклата от неговото извършване юридическа отговорност.

Преминаването от потенциално в динамично състояние на санкцията – реализирането ѝ, е един цикъл от нейното динамично съществуване. След него тя завършва своето битие по отношение на конкретното правонарушение и неговия извършител, но не завършва съществуването си изобщо. Тя съществува перманентно в правните норми и затова продължава своето битие в типичното си статично състояние. Като следствие от неперсонифицирания и абстрактния си характер санкцията е в готовност да бъде реализирана отново и отново, защото и когато се прояви в действителността нейното основание.

Съдържанието на санкцията е необходимо да бъде съответно на конкретното правонарушение. Нейното предназначение е посредством санкционните последици, да осигури едно равноценно благо, съответстващо на нарушеното и годно да го замести (компенсира) или да наложи някакво наказание, което отново е необходимо да бъде съответно на ценността на нарушеното благо. Казано по друг начин, съдържанието на санкцията се заключава в това да обезщети или да накаже като следствие от факта на правонарушението. Това подчертава особеното отношение и зависимост между вторичните правни последици съдържащи се в санкцията и неизпълнените права и задължения, визиран в диспозицията на правната норма. Тази зависимост не е произволна, а е правно установена, с което се определя нормативната и логическа връзка между тези два елемента на правните норми и е насочена в крайна сметка към реализиране предназначението на юридическата санкция.

Характерно за санкцията и съдържащите се в нея юридически последици е, че тя винаги е пряко насочена към правонарушителя. Юридическата санкция, в своята потенциална форма на съществуване – като част от правната норма, е насочена спрямо неограничения кръг от евентуални правонарушители, докато в динамичното си състояние тя придобива по-конкретен характер и се реализира по отношение на

субекта извършил правонарушението. Санкционните последици, които се определят с нея имат неблагоприятен характер за правонарушителя, защото засягат негови имуществени или неимуществени права и интереси.

Но определени санкции (обезщетителните) имат такова съдържание, че са насочени и към субекта, претърпял вреди от правонарушението като за разлика от лицето извършило правонарушението, за него те имат благоприятен характер, тъй като го компенсират за понесените вреди. Тази насоченост обаче не е главна, а само възможна и второстепенна. Това е така не само защото тя не е характерна за всички санкции, но и защото обръщането ѝ към потърпевшия от правонарушението е функционално зависимо от нейната отпращеност към правонарушителя, която в крайна сметка е главната и водещата насоченост.

2.2. Юридическата санкция като негативни правни последици

В този план санкцията (наказанието и обезщетението) не е правно определено поведение, а обект на насрещно определено поведение на наказващия субект и на извършителя – наказвания субект. Правно определеното поведение на наказващия е да наложи санкцията, а на наказвания – да понесе санкцията.

Юридическата санкция е правна последица само от правонарушение. Санкцията, наказанието, което се налага и понася е една определена по вид и обем (размер) правна тежест върху извършителя на правонарушението.

Според Венелин Ганев правните последици на противоправните юридически действия обхващат такива елементи в своето съдържание, „които са в състояние да причинят на дееца една неприятност, едно порицание, едно страдание, отмерени и установени не субективно, а обективно, от гледището на общоприети обществени и етически схващания“.¹⁵⁰ Тези правни последици могат да бъдат най-разнообразни, но те винаги се осъществяват чрез съответни правни средства. Обикновено това са средства, които водят до обезщетяване на моралните и материални вреди причинени от противоправното юридическо действие, или налагане на наказание, или комбинация от всички тия средства. Съдържанието на юридическата санкция е насочено към поправяне на обществено и етически възможното неизпълнение на предшестващи правни последици (задължения). Тези правни последици са предназначени да възстановят чрез своето съдържание и в границите на възможното накърненост от неизпълнението на правните задължения благо. Това възстановяване се осъществява или чрез обезщетение, или чрез наказание, или чрез комбинация от тях двете.¹⁵¹

Според нас, санкцията е правна тежест. Правната тежест се изразява в засягане на правната власт на правонарушителят върху определени правни блага. Правната власт се конкретизира в различните субективни права. Ето защо правната тежест се изразява в ограничаването или отнемането на субективни права.

Ограничаването на субективните права може да намери своето непосредствено проявление в различни форми – чрез възлагане на правни задължения (напр. глоба, обезщетение); чрез налагане на правни забрани (напр. забрана за упражняване на професия или дейност за определен период от време) или налагане изпълнението на правни заповеди (напр. пробация).

Субективните права могат и да се отнемат. Когато се отнема конкретно субективното право се обособяват две възможни хипотези, с оглед на неговото правно състояние след прилагане на юридическата санкция. Ако субективното право е прехвърлимо, то запазва своето съществуване и съдържателна страна, но променя притежателя си (напр. конфискация). При неотчуждимост на субективното

¹⁵⁰ вж. Цит. съч., стр.528.

¹⁵¹ вж. Пак там, стр.530.

право, то престава да съществува, а неговия притежател може да го придобие отново само по установения за това ред (напр. лишаване от военно звание).

Върху субективните права може да се въздейства и по различен от всички изброени начини. С общественото порицание не се ограничават субективни права (не се възлагат задължения, забрани или заповеди за изпълнение), нито се отнема засегнатото субективно право. „Наказанието обществено порицание се състои в публично порицаване на виновния, което се обявява пред съответния колектив, чрез печата или по друг подходящ начин съобразно с указаното в присъдата“ – чл.52 от НК. От цитираната разпоредба е видно, че това наказание има за свой обект достойнството, като особено ценно нематериално благо на личността. С изпълнението на общественото порицание достойнството не се ограничават или отнема, а се опетнява. Налагането и изпълнението му засяга единствено този обект, което влиза в стълкновение с международните и вътрешни актове забраняващи това.

Освен това този вид наказание засяга посоченото субективно право чрез узнаване на определени факти от по-голям или по-малък кръг от лица. По този начин се получава една сложна конструкция, водеща до опосредено въздействие върху личността на дееца – отношението на лицата узнали посочените в присъдата обстоятелства. Отклонението от типичното за всички останали юридически санкции е много съществено основание за необходимостта от отмяната на общественото порицание като отделен вид наказание. Още повече, че това опосредено въздействие би могло да доведе не до отрицателни, а до положителни субективни оценки у самия правонарушител за своето поведение и личност, както и до подобен резултат при други лица.

Санкцията, като правна тежест в сочения от нас смисъл, следва да се различава от правната тежест изобщо. За правото са познати и характерни правни тежести, които не са юридическа санкция. На първо място, пример за това ни дава тежестта, като модалитет на правните сделки. По принцип, такава уговорка се включва в съдържанието на безвъзмездни сделки. Чрез нея, за правния субект, който придобива безвъзмездно имуществени права, се създава задължението да направи или да даде нещо в полза на другата страна или на трето лице.¹⁵² Правното задължение, което произтича от този вид тежест, не е санкция, защото не е резултат от правонарушение, а точно обратното – от правомерно поведение. Наред с това, тя е функция от настъпването на положителни правни последици за задълженото лице – придобиването на имуществени права. Правното задължение може да има и благоприятен характер за лицето, в чиято тежест е закрепено – напр. договор за дарение на недвижим имот, в който има клауза задължаваща дарения да завърши висше образование.

На второ място, като правна тежест различна от санкцията, могат да се посочат „вещните тежести“ – ограничени вещни права, ипотeki, залози, възбрани и др. По своята правна същност, те са субективни права на трети лица, които обременяват правото на собственост (на лицето, което е негов титуляр) върху определена вещ. По правило и вещните тежести са последица на правомерно поведение, а не на правонарушение. Тяхното наличие не санкционира лицето, чиито права са ограничени, а е резултат от многообразните и сложни частноправни отношения между правните субекти, които изискват защита на техните субективни права и постигане на сигурност в гражданскоправния оборот.

Конституцията предвижда ограничаване упражняването на основни субективни права – напр. чл.57, ал.3. Това отново не е правна тежест във визирания от нас смисъл, тъй като не е последица от правонарушение. Съществуването на такива ограничения не води автоматично до определянето им като санкция. Тяхната правна

¹⁵² вж. Павлова М., Гражданско право – обща част, том втори, С., 1996г., стр.118-119.

природа е на принудителни мерки, които разкриват някои сходни признаци с юридическата санкция, но са различен правен институт.

Не са юридическа санкция и правните последици от неправомерните деяния. Те също не са правонарушения, тъй като не нарушават правно дължимото (правни забрани, заповеди и задължения), а са в отношение на несъответствие с нормативно отмереното. Неправомерните деяния нямат преки негативни последици. В резултат на тяхното осъществяване се пречат възможността за реализиране на позитивни последици или продължаване на позитивни последици – налице е дисквалификация.¹⁵³ По този начин, правните последици на противоправните деяния ние определяме – като юридическа санкция, а тези на неправомерните – като юридическа дисквалификация.

Л. А. Морозова определя юридическата санкция като посочване на неблагоприятните последици за нарушителите на правната норма – това са принудителни мерки, наказания, и други мерки за въздействие спрямо правонарушителя, които са ответна реакция на държавата за извършеното правонарушение. Според нея, санкцията включва не само наказанията, но също така предупредителните, възстановителните, защитните мерки, както и обезщетението. Като примери за юридическа санкция тя посочва – събарянето на незаконно построени обекти, отмяна на административните актове, задържане, отмяна на държавната регистрация на недвижими имоти, възстановяване на незаконно уволен работник на предходната му месторабота, издръжка, обезщетяване на моралните и материалните вреди и др.¹⁵⁴

Не можем да се съгласим напълно с така изложеното виждане, защото то разширява прекомерно понятието за юридическа санкция. Неточността му се състои в това, че в съдържанието на това понятие се включват освен санкцията и всички останали видове охранителни мерки. По този начин, авторът свежда до юридическа санкция всички съществуващи охранителни мерки, а охранителните правоотношения до юридическата отговорност.

В научната литература срещаме мнението, че принудителното изпълнение е юридическа санкция.¹⁵⁵ Съществената особеност на юридическата санкция да определя вторични, допълнителни правни последици, ни води до становището, че принудителното изпълнение на правата и задълженията само по себе си не е санкция. Тези действия са насочени към изпълнение на правно дължимото поведение, което задължения субект не е предприел доброволно (напр. да предаде определена вещ). На практика, чрез принудителните действия се реализират юридическите задължения, които правилото за поведение съдържащо се в правната норма предписва. С тяхното изпълнение настъпват определени правни последици, които в юридическата литература се определят като първични. Санкционно съдържание те ще придобият, ако наред с осъществяването на първичните се реализират и допълнителни, вторични – санкционни последици (напр. заплащане на обезщетение). В противен случай в правната действителност ще е налице единствено изпълнение на дължимото, независимо от начина на неговото изпълнение – доброволен или принудителен, докато допълнителни, санкционни последици няма да се проявят обективно. Те ще настъпят само и единствено, ако такива правни последици (наказание и/или обезщетение) са предварително установени в правните норми и са предприети съответните действия за тяхното реализиране.¹⁵⁶

¹⁵³ вж. Дачев Л., Цит. съч. стр.289.

¹⁵⁴ вж. Морозова Л. А., *Общая теория государства и права – учебник*, Москва, 2011г., стр.180.

¹⁵⁵ напр. Бойчев Г., цит. съч.; това традиционно се приема от авторите в областта на процесуалното право.

¹⁵⁶ Липсата на тъждественост между принудителното изпълнение и юридическата санкция е отразено и от Л. Дачев – вж. цит. съч., стр.62.

Принудителното изпълнение ни разкрива прилика с юридическата санкция, но това не е достатъчно да го отъждествим с нея. То се осъществява с помощта на държавната принуда, против волята на субекта, срещу когото е предприето, в резултат на отсъствието на юридически дължимото поведение. Принудителното изпълнение обаче няма за цел да накаже лицето, спрямо което се реализира, нито да обезщети потърпевшият от липсата на доброволно изпълнение, нито да постигне някакво възмездие (своеобразна обществена справедливост) за неизпълненото действие или бездействие, нито да осъществи личната и генерална превенция. Това към което е насочено принудителното изпълнение, е преди всичко в посока да замести липсата на доброволно изпълнение на дължимото поведение, от страна на правно задължения субект. Неговата функция е да осигури общозадължителния характер на правните норми и възможността предвидените в тях права и задължения за субектите на правото, да се реализират с помощта на държавната принуда. Затова в „чистия си вид“, когато с принудителни действия се постига изпълнение на юридическите задължения (изпълнява се диспозицията), то не разкрива никакви санкционни признаци. Такава характеристика на пръв поглед то притежава, когато наред с диспозицията принудително се реализират и санкционни последици, но това е резултат именно от осъществяване на санкцията, посредством същите действия, с които се изпълняват и визираните в правните норми задължения. Така, принудителното изпълнение придобива същността на юридически институт, с помощта на който принудително се реализират диспозицията (ако това е възможно) и санкцията на правните норми (посредством държавната принуда), когато това не е сторено доброволно (някои от наказателните санкции не могат да бъдат изпълнени доброволно).

Изпълнението на санкцията е насочено към предоставяне на едно равноценно благо, компенсиращо нарушеното или към налагане на съответно наказание, както и да комбинира тези две възможности. По този начин, съдържанието на санкционните последици се заключава в това да обезщети лицето претърпяло вреди или да накаже правонарушителя, заради извършеното правонарушение. Санкцията няма предназначението да реализира дължимото, а се осъществява като последица от неговото неизпълнение. Докато принудителното изпълнение представлява своеобразен сурогат – замества дължимото поведение на страните. Принудителните действия възстановяват накърненото право и принудително го възпроизвеждат.

Дори в случаите на т.нар. „изпълнителски глоби“ не сме изправени, макар и по изключение пред санкция. Това е един от способите за принудително изпълнение и неговото предназначение е да принуди (мотивира) правния субект да изпълни юридическите си задължения. В тази хипотеза, като средство за въздействие спрямо задълженото лице, се използват неблагоприятните последици, които са част от съдържанието на конкретен вид санкция. Ако прибавим и съдържащата се в него принуда, с това се изчерпват приликите между тези два правни института. Налагането на глобите няма функцията да накаже правонарушителя или да обезщети правоимащия (те са в полза на фиска), нито да предизвикат положителни промени у тях и останалите членове на обществото. Тяхната основна задача е да мотивират по специфичен начин задълженото лице да изпълни действието или бездействието, към което е насочвано. Реалното изпълнение на задълженията е крайната им цел, с което се изчерпва и тяхната непосредствена роля. Много по-различно е назначението на юридическата санкция. Тя никога не води пряко към изпълнение на поведението, заради чието нарушение се прилага (това в немалко случаи е и невъзможно). Такъв резултат е напълно възможен, но той ще е непряка последица на неблагоприятното въздействие упражнено върху правонарушителя. Главната цел на санкцията е много по-широка – постигайки положителни промени у отделната личност и обществото като цяло, да осигури бъдещето спазване, както на

нарушената правна норма, така и на всички останали правни норми включени в юридическата система, при това от всички субекти на правото, или да компенсират в имуществен аспект увредения от правонарушението правен субект.

Друга съществена разлика между тези два правни института е, че юридическата санкция е материалноправен институт, а принудителното изпълнение е процесуалноправен институт. Общата теория отдавна е извела отношението на двата вида правни норми – вторите са зависими от първите. Чрез процесуалните норми се осигурява реализирането на материалните норми.¹⁵⁷ Те са юридическо средство за материализирането им в действителността. Затова е трудно да приемем, че с процесуалноправни норми се установяват материалноправни категории – в случая юридическата санкция. Функцията на принудителното изпълнение не е да урежда съществуването и съдържанието на юридическата санкция, а да я осъществява реално, когато това е необходимо.

3. Основни изводи

Поставеният проблем е изключително важен и в немалка степен дискуссионен. Същевременно той се намира в неразривна връзка със същността на правото като порядък, гарантиран с репресивно-принудителната функция на държавата. Като средство за осигуряване на законността юридическата санкция е условие за ефективността на цялата правна система. Затова познанието за същността на санкцията е в състояние да улесни нейното правилно прилагане, а оттам и рационалното правно регулиране на обществените отношения.

Поставените в това изложение въпроси далеч не изчерпват проблемите, които са свързани с правното явление юридическа санкция. Те се опитват единствено да изяснят неговото основно значение. Затова в обобщение на изложените тези могат да се изведат някои първостепенни теоретични изводи.

В правната теория определянето на понятието за юридическа санкция се разширява прекомерно, в резултат на което много често като санкционни се включват правни последици, които нямат санкционен характер. Според нас, юридическата санкция обхваща единствено наказанието (наказателната санкция) и обезщетението (обезщетителната санкция). Всички останали правни последици, които имат предназначение да осигурят императивността на правните норми и тяхното спазване от правните субекти, са също охранителни мерки, но не са юридическа санкция. В своята съвкупност всички те принадлежат към родовото понятие охранителни мерки, но са различни негови видови проявления – санкции, принудителни, защитни мерки и пр.

Санкционни последици са тези, които следват от извършено правонарушение, имат неблагоприятен характер за неговия деец, реализират се като вторични, акцесорни, субсидиарни последици, не възстановяват фактическото положение отпреди правонарушението и не са насочени към изпълнение на правно дължимото. Тяхното прилагане води до санкционирането (най-често наказаването) на лицето извършило противоправното деяние, заради нарушаването на правния ред и причиняването на отрицателен резултат, с което се преследват и определени общественополлезни цели.

¹⁵⁷ вж. Бойчев, Юридическа отговорност, стр.120-128.

Използвана литература

- Бойчев Георги, Юридическа отговорност, С., 1994г.
- Бойчев Георги, Юридическа санкция, С., 2003г.
- Ганев Венелин, Учебник по Обща теория на правото, том първи, С., 1990г.
- Дачев Лъчезар, Юридически дискурс, Русе, 2004г.
- Конов Траян, Подбрани съчинения, С., 2010г.
- Лазаров Кино, Принудителни административни мерки, С., 1981г.
- Морозова Людмила Александрова, Общая теория государства и права – учебник, Москва, 2011г.
- Павлова Мария, Гражданско право – обща част, том втори, С., 1996г.;
- Charles-Albert Morand, Sanction, “Archives de Philosophie du droit”, XXXV, 1990, 293-312;
- Juan Carlos Bayon, Sanction, Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit, L.G.D.J., Paris, 1993, 536-540;
- Ruthers Bernd, Rechtstheorie. Begriff, Geltung und Anwendung des Rechts, Munchen, 1999.

За контакти:

Ас. Светлин Антонов, Катедра “Наказателноправни науки”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, e-mail: spantonov@uni-ruse.bg
Докладът е рецензиран.